

HORACE B. LUNT. *Old Church Slavonic Grammar*. (Slavistic Printings and Reprintings edited by Cornelius H. van Schooneveld, Leiden University, III. Mouton & Co, 'S-Gravenhage, 1955, str. XIV.—143. Knjiga je posvećena dvojici pionira američke slavistike, G. R. Noyesu (1873—1952) i S. H. Crossu (1891—1946).

Premda su napisane na različnim krajevima svijeta (H. B. Lunt je profesor na Harvardskom sveučilištu u Sjedinjenim državama), Rosenkranzova (v. str. 358—362) i Luntova gramatika se donekle upotpunjuju. Prva je historijska pa sve gleda u dijahroniji, sežući za pojedine oblike u ie. prajezik, u hetitski i u različne jezike i jezične oblike prošlih perioda, druga je strukturalistička, kako pisac sam kaže u predgovoru, te se ne osvrće na komponente, koje bi staroslavenskom ili općeslavenskom jeziku prethodile ili koje bi na nj u bilo čemu mogle nadovezivati. Međutim, kako je knjigu ipak namijenio u prvom redu studentima, Lunt je — kako opet sam kaže — poneka kraća, elegantnija rješenja morao žrtvovati ovom zadatku (*for most students lack the thorough knowledge of linguistic theory that would enable them to profit from a vigorously economic presentation*). Kod toga mu je u izvjesnom smislu pomagalo to, što su neki od studenata ipak već prije toga bili upoznali strukturu savremenoga ruskoga jezika, dakle onoga, koji se od svih slavenskih jezika u anglosaskim zemljama najviše uči i — najviše zna.

Najkraće, najsnažnije je prikazana sintaksa, za koju nije bilo potrebnih predradnja, bar ne takvih, koje bi bile izgrađene na savremenim strukturalističkim principima. Zato je Lunt u poglavljima o fonologiji i o morfologiji (morfonologiji) imao široke mogućnosti da iznosi pojedinoosti, koje su mu se činile bitne (na nekim mjestima i bez obzira na čitaoce i na njihovu prednaobrazbu), držeći se jedino toga, da ove budu u skladu s onim, što po njegovu sudu predstavlja unutrašnju zakonitost jeziku (*the internal rules of the language*). Što se pisma tiče, u gramatici su [uz neke izuzetke] ćirilički tekstovi prepisani ćirilicom, a glagoljski su transliterirani latinciom (sa *ě, ja, lj, nj*, premda bi bolje bilo, da je uzeo *l, ŋ*, i sa *č ž š, v, v, y, q ě* i t. d.). Citati iz evanđelja su u posljednjem poglavlju normalizirani (odn. morfološki i glasovno svedeni na zajedničke oblike, jer je piscu bilo do prosječne upotrebe, a ne do varijanata u različnim rukopisima).

Knjiga je podijeljena na *uvod* i na pet poglavlja (s kratkim indeksom nepravilnih glagolskih oblika na kraju), s paragrafima obilježenima na dekadski (američki) način.

U uvodu (*External History and Sources*) ima dosta općih mjesta, od kojih su neka mogla biti određenija i točnija. Katastrofa g. 1014. nije na pr. ama baš ništa značila za hrvatski glagolizam. Kada se već razlikuje *makedonski* crkvenoslavenski od *bugarskoga*, trebalo je razlikovati i *hrvatski* crkvenoslavenski koji je vezan prvenstveno za glagoljicu i za čakavsko područje, od *srpskoga*, koji se ograničavao na ćirilicu i na štokavsko područje. Mišljenje, da je asigmatski aorist tamo u XI vijeku bio arhaizam, može vrijediti samo za istočna područja, a i to tek pošto se izvrše stiliska, stilistička istraživanja. Kod nas je taj aorist kao stilistički medij između

aor. i impf. bio živ i u upotrebi i u XIV vijeku. Napokon, Jagić je izdao *Codex Zographensis* god. 1879., a ne 1871.¹ Kod *Eu* to ipak nije štamparska griješka, jer se Črnčić *dvaput* spominje kao njegov izdavač, a prvo (zagrebačko) izdanje Sinajskog euhologija priredio je ipak Geitler, a ne Črnčić.

U prvom dijelu (*The OCS Writing Systems*) sva su pitanja o genezi glagoljice »riješana« rečenicom: »Pošto je glagoljica djelo jednoga čovjeka, ili jednoga čovjeka i njegovih neposrednih suradnika, nema svrhe da se pokušava iznalaziti, kako su se neka slova *razvijala* iz drugih znakova u drugim azbukama«. Ovo međutim ipak ne rješava pitanje o *materijalnoj* osnovi na kojoj je glagoljica nastala, jer — na kraju krajeva — ipak većina pisama ima neke osnovice ili neku osnovicu u prijašnjim azbukama, pa nas prirodno zanima, jesu li osnovi glagoljice u grafijskom pogledu koptski, gruzinski, latinski ili grčki. Kako je pisac došao do tvrdnje, da je glagoljica u Hrvatskoj bila »*in general use into the seventeenth century*«, ja ne znam. Odatle bi se koješta moglo zaključivati. U pogledu znakova (slova) na str. 16—17. ima svega i svašta. Na mjestu glag. *a* je nekakav barokni križ, *m n* i *t* su tako »stilizirani«, da ih nigdje nema u rukopisima, znaka za *f* uopće nema, a za *pe* se jedna za drugom navode dvije varijante, jedna uglata i jedna obla (odn. obla trebala bi da predstavlja ćir. *thita*; znak *o^t* se tumači kao *o* (ćir. *ω*), zatim, slova su ispremetana (*z* stoji ispred *dz*, *s* naznakom, da se čita *adze*, a *dz* da se čita *z²*), neke su brojne vrijednosti netočno označene (jednako u glagoljici kao i u ćirilici), i *k* tomu u glagoljskoj su azbuci predstavljeni različni tipovi slova (i oble i uglate glagoljice, od X do zaključno XV vijeka); ukratko, prilična zbrka, kojoj je lako bilo izbjeći time, da se je naprosto precrtala tabela iz neke od prijašnjih poznatijih, pouzdanijih gramatika.

Izgovor *ѣ* i *ѵ* imao bi biti jednak izgovoru engl. (odnosno amer.) *u* i *i* u *put*, *pit*. To je umjetno, a osim toga mi ne možemo biti sigurni, da je zaista bilo tako: tu bi bilo bolje, da se je autor držao Trubeckoga, koji je bio mišljenja, da mi zapravo ne možemo sasvim pouzdano znati, kako su se ovi glasovi izgovarali u ćirilometodsko doba. Ja ne bih tražio, da se oni u čitanju (u izgovoru) jedan od drugoga razlikuju (osobito kada znamo, kakvo je stanje u kojem se oni pojavljuju u rukopisima).

U tumačenju i u pisanju nekih grafema (osobito složenih) osjeća se neka nesigurnost, koju su piscu očito nametali malo prije spomenuti pedagoški obziri: on na pr. drži (prema Trubeckom), da su glag. *ju* i *jǫ* predstavljali dva posebna fonema bez jote (*ü* i *ö*), ali ih na kraju (according to the more generalised type of dialect) ipak piše *sa* jotom (kao obično *ju*, *jǫ*). Tako isto kada za *ê* kaže, da su se njegove obje vrijednosti (*ê* i *ja*) u ćirilometodskom jeziku bile slile u zajednički fonem, a onda ih ipak prema mlađim ćiriličkim rukopisima rastavlja (i to ne uvijek dosljedno) u *ê* i *ja*. Ili kada pristaje uz mišljenje, koje su izrazili Trubeckoj i Durново, da bi *št* imalo predstavljati poseban, jedinstveni suglasnik, a transkribira ga na stari, tradicionalni način kao *št*. No zato *ę* i *ję* piše samo

¹ Ovo bi mogla biti i štamparska griješka, jer i tih je u ovoj knjizi podosta (v. str. 27, 31, 61, 81, 89, 90, 95, 98, 103, 114 i dr.)

² I na str. 18 *і* je zamijenjeno sa *s*.

ę (i onda, kada je očito bilo prejetovano), te se tako *dijametralno* suprotstavlja na pr. Severjanovu, koji je u *Ps. sin.* svako ę i je pisao kao je (ćir. ligaturom i + ę). On isto tako i e, je piše samo e (osim u rukopisima, gdje je u ćirilici — na pr. u *Su* — bilo ligaturno ie). Kod interpunkcije čini mu se, da uopće nije bilo sistema, ili da je on bio vrlo primitivan (*extremely primitive*), pa da se točka (kao jedini znak za dijakrizu) stavljala nasumce (od oka) iza po nekoliko slogova (*after every few syllables*). Tu je trebalo razlikovati dvoje: kada se točkom rastavljaju dijelovi rečenice, a kada točka služi čemu drugomu (recitaciji, kao kolon, ekfonetska pauza, i sl.). Iz interpunkcija se dade štošta naučiti, samo ih treba pažljivo čitati, i treba polaziti sa stajališta, da su se one stavljale spontano, i da je pisac prepisujući svoj tekst kadšto mogao da i ne stavi točke tamo, gdje je ona bila, ili gdje je trebala da bude.

Tek iza ovoga dijela, koji je, kao što se vidi, dosta nesiguran — [kao da je pisac tražio izlaza iz razlika, koje su bile iskrsele u obradbama P. Dielsa i N. Trubeckoga (čijih se gramatika u svojem priručniku najviše drži), pa kao da pristajući uz jednoga ipak nije želio napustiti drugoga] — počinje gramatika sa svoja četiri dijela (1. *The Sound System (Phonemics nd Morphophonemics)*, 2. *Declension*, 3. *Conjugation*, 4. *Notes on Syntax*).

Strukturalistički način prikazivanja jezičnih pojava *ne* u studiji, nego u priručniku koji je, in ultima linea, ipak namijenjen studentima, dosad je nailazio na teškoće, kojima je teško bilo izbjeći. Već to, što se mora računati sa studentima — a Lunt s njima računa, pa u nekim pasusima (na pr. na str. 33, 45, 80 i dr.) daje upute, koje su direktno njima namijenjene — smanjuje mogućnost dosljednih i, kako pisac kaže, elegantnih rješenja, koja se mogu davati o nečem što je posvema strano, što ne treba s drugim povezivati i što ne treba »učiti«. Osim toga teškoće su u samim odnosima između jezika, koji se prikazuje, i njegove prošlosti, i između jezika, koji su mu srodni, a može se pretpostavljati, da su poznati — ili da mogu biti poznati — onima, kojima će knjiga doći u ruku (koji će se njome kao priručnikom služiti). Trubeckoj je pojednostavnio svoj zadatak time, što je išao prikazivati ono što je »urkirchenslavisch«. Lunt je bio konkretniji, uzeo je u obzir spomenike, ali je time izgubio jedinstvenu platformu i bio prisiljen da se neprestano bavi s »dijalektalnim« nanosima i s time, što mu se činilo, da u te nanose ide. Da je tu mogao i pogriješiti, lako će razumjeti svatko, tko poznaje taj materijal.

On je sebi uopće postavio nekakav *kompromisni* historijski plan, pa se kod pisanja obazire sada na historijske i etimološke, sada na izgovorne momente, a sada na to, kako su se neki elementi mogli odražavati u jezičnom osjećanju ljudi, koji su se njima služili. Kod grafije na pr. polazi sa stajališta, da narječje Ćirila i Metodija jamačno nije poznavalo fonološkoga j, palatalnih likvida i nazala (str. 24), ali ih dvije do tri strane poslije toga ipak meće u scsl. sistem. Za *eleni* je pretpostavljao, da je moralo drugačije zvučati kada je to bio pridjev, a drugačije, kada je to bio dual od imenice *elenъ*, no pritom nije mislio da su se oba oblika mogli razlikovati i po akcentu. Kod *aviti* — *javiti* osim toga moglo se raditi i o grafijskim varijacijama (da se riječ pisala bez *jote*, kada je prethodna riječ

svršavala na prednji samoglasnik, kao što je to u $\frac{3}{4}$ slučajeva bilo u scsl. evanđelju). Kod tzv. fakultativnog duljenja *jera* i *jora* ne radi se o slobodnoj alternaciji sa *i* i *y* nego opet o poziciji, za koju je u riječi mogao biti vezan akcenat. Morfonematsko *iz-*, *izd-*, *is-*, *i-* ipak je samo *iz-*, pa ne bi trebalo miješati ono što ide u morfonematiku s onim što je grafijsko (ortografsko). Tako isto ne može se sa morfonematskog stajališta reći, da se *z* u *beštislbn̄o*, *bečislbn̄o* »jednostavno gubi« (*may simply be lost*), ili da se »gubi« ispred *š* (*išbd̄o*) i da *zajedno* sa *ž* daje *žd* (*iždeno*, *raždešti*), kada se u prva dva slučaja radi o fonetskim pojavama, a u trećem o diferencijaciji uvjetovanoj artikulacijom glasova, koje je trebalo staviti u opoziciju (*z-ž*, *z-r*).³ »Historijski« ono *n* uz *s̄o* i *v̄o* (*s̄on-*, *v̄on-*) ipak nije »epentetsko«, a u *v̄oz̄opiti* nije iza *v̄oz* ispalo *v*, nego je moralo doći do proteze ispred *o-* (jednako kao što je ispred *o-* dolazilo do *j*). U tabelama na str. 38. i 39. opet ima nekoliko griješaka (a palatalizaciju *l*, *r*, *n* bolje bi bilo bilježiti *lj*, *ř*, *ń* nego *lj*, *rj*, *nj*, kada *j* ionako — v. str. 26 — može biti i fonološko). Operiranje formulama (na pr. njegova cluster-formula« na str. 36, pa izvođenja na str. 37) zanimljivo je, kada se gleda sa općeg lingvističkog stajališta, no malo što pomaže, ako se uzima u obzir, da odnosi ili nisu onako jednostavni, kako se gdjegdje prikazuju (na pr. 3.21), ili se daju objasniti i artikulacijskim putem, koji je (za studenta) kud i kamo manje apstraktan, nego kada se radi o formulama, koje su istrgnute iz općih uzročnih sveza. Kada je sam Diels, za kojim se inače Lunt povodi, u svojoj ocjeni njegova priručnika opetovano morao reći »dass die dabei gewählte Methode vor der früher gewählten einen Vorzug besitze, leuchtet mir ganz und gar nicht ein« (WdSl II, str. 83, 84), bilo je to, čini se, u velikoj mjeri zbog načina, kako je američki autor prikazao *glasove*, dakle onaj uvodni i zatim prvi i drugi dio svoje gramatike.

U tvorbu riječi Lunt se nije upuštao, i dobro je, što to nije činio. On na kraju razdjela o glasovima (kod imperfektiva) produžno *j* iza *a* redovno pribraja osnovi (*omakaj-*, *pominaj-*, *posylaj-*, *izbadaj-*, *zaklinaj-* itd.), iako je ono očito hijatskoga porijekla te *ne* pripada osnovi nego nastavku. On to zatim tako provodi i u konjugaciji (na str. 75 i dr.).

Podjela na deklinacije uzeta je uglavnom prema Trubeckom, koji je međutim bolji i dosljedniji od Lunta te ne donosi rekonstrukcija, koje- kao na pr. *nov̄o* u nominalnom obliku u svim padežima — teže nalaze potvrde u spomenicima. I poredak padeža isti je kao kod Trubeckoga (samo u d. sg. nije u paradigmi svakomu *člověku*, *m̄žju*, *ot̄cu* trebalo dodavati sekundarno *člověkovi*, *m̄žjevi*, *ot̄cevi*). Bolje je nego u Trubeckoga to, što Lunt ostaje kod tradicionalnoga *o*, *e*, *ju* *ê* i ne pretvara ih u *öN*, *eN*, *ü*, *ä*, *i* što uz preglede nastavaka daje također konkretne primjere. Inače u tabelama je izmijenjena orijentacija, pa su se u njih uvukle i različne griješke (na pr. kod *so* se *si* na str. 53. je kao plural navedeno ono, što

³ Napomena o tome, da »the problem of how to spell Slavic prefixes still exists, cf. for example the arguments between Zagreb and Belgrade authorities on Serbo-Croatian orthography« (str. 37, bilj. 10) kao da nadovezuje na vremena »korijenskog« pisanja i na Nedićevu ortografiju.

predstavlja dual, itd.); *kyi*, *kaja*, *coe* ne predstavljaju »a mixture of the pronominal and compound declensions«, *ognjb* (str. 61) bi trebalo pisati *ognb*, a *loky* ne znači »salmon« (str. 63).

Glagoli se (pored aspekta, koji pisac shvaća jednako kao i Trubeckoj) dijele u deset razreda: A s infinitivnom osnovom na vokal, i to na *-i* (*i-verbs*), na *-ê* (*ê-verbs*), na *a* pred kojim je meki suglasnik 1) koji nije *j* (*ša-verbs*), koji je *j* (*ja-verbs*), pred kojim je tvrdi suglasnik 1) *v* (*ova-verbs*) ili 2) bilo koji drugi (*Ca-verbs*), na *-nq* (*nq-verbs*), i B s prezentskom osnovom na suglasnik 1) koji nije *j* (*C-verbs*), 2) koji je *j* (*j-verbs*). Kod toga mu je za prezentsku osnovu mjerodavno 3. lice plurala, koje ne može imati prejetirani nazal, tako da u *delajqtrb*, *umêjqtrb*, *brbjqtrb* jota pripada osnovi (*basic stem*): *dêlaj-*, *umêj-*, *brbj-*. Ovdje se ovo *-aj* uzima kao derivacioni sufiks (*stq̄p-i-ti* ~ *stq̄p-aj-qtrb*, *prost-i-ti*, *prêst-aj-qtrb*), a to ipak nije tako, i *j* tu u 3. licu pl. nije primarno, uvjetovano promjenom aspekta, koja je izazvala umetanje derivacionoga *a*, nego *sekundarno*, nadošlo prema kosim oblicima, u kojima bez njega ne bi moglo biti, pisalo se ono ili ne pisalo. Ono pripada, naravno sekundarno, onomu *qtrb* jednako onako kao što pripada onome *-eši*, *-etrb*, *-emrb*, *-ete*, iako ga Lunt ondje ne piše (jer je, kao što se vidjelo, za sebe postavio pravilo, da će *j* pisati samo ispred stražnjih samoglasnika, dakle, *tvoja*, *tvoju*, *tvojq̄ ali tvoi* (za *tvojb* i *tvoji*), *tvoe*, *tvoē*; no *j* je u takvim slučajevima već samim hijatom bilo dano, pa ga i nije trebalo posebno bilježiti). Ovo je, čini se, jedan od krupnijih nedostataka, koji su se autoru potkrali s obzirom na staroslavenski sistem glagola. On se osvećuje već kod imperfekata i aorista, gdje ovo *j* odjednom opet mora da nestaje (*basic stems in -aj and -êj drop the j to form the imperfect stem* 9. 21, *the aorist stem is identical with the basic stem except that (10.1) a final j is lost and the aorist stem ends in a vowel* 10.11, ispor. i 11.13, 11.331, 11.34 i dr.). Na kraju je dvadesetak paradigama za različite vrste glagola sa dosta pojedinosti i dosta praktičkih uputa. Neke znače i ponavljanje, čemu je kod strukturalističkog načina prikazivanja teško izbjeći (na pr. kada se na str. 116. ponovo tumači, da osnove na *z* ovaj suglasnik ispred nastavaka, koji počinju sa *t*, mijenjaju u *s* 15.822, itd.). No ima i vrlo dobrih tumačenja, tako kada autor (kod pluskvamperfekta, 14.2) kaže, da upotreba pomoćnoga glagola u imperfektu pokazuje »*that the past moment is coordinated with some other moment, mentioned or simply implied by the context*«, i da aorist predstavlja samostalan akt, trenutak koji je prošao (*an independent action, simply a moment in the past, ib*).

Vrlo dobre, pojedinačno odlične formulacije sadrže opaske iz sintakse (*Notes on Syntax*), i to je gotovo najbolji dio Luntove gramatike, onaj, kojemu se može staviti najmanje prigovora. Šteta, što ga autor nije još šire i još bolje razradio. Kada se oslobodio glasova (i načina, kako su se pisali), i tvorbe oblika, gdje je težnja za jednostavnošću lako mogla da zavodi na stramputicu i da kao bitno predstavlja i ono, što je bilo nebitno ili drugotno, Lunt se u sintaksi kretao vrlo slobodno, i njegove su formulacije dobre, jasne i prihvatljive. On je doduše u predgovoru rekao, da zbog nepotpunosti sintaktičke građe nije pokušavao da ovaj fragmentarni materijal grupira prema modernim strukturalističkim načelima. No

upravo ovaj dio, izazvan iskustvom što ga je autor imao u radu sa studentima, koji su već bili upoznati sa strukturom savremenoga ruskoga jezika, ide u najbolje što je u svojoj gramatici dao. Nije li to putokaz, kako bi se — uz adekvatnu podjelu građe — i drugdje moglo pristupiti ovakvim pitanjima u priručniku, koji je, kao ovaj, namijenjen u prvom redu studentima? — Kada bi nam Lunt u primijenjenom obliku dao strukturalističku sintaksu staroslavenskoga jezika (makar i u nešto skućenom opsegu), mi bismo mu bili vrlo zahvalni. A on bi, radeći rame uz rame s iskustnim i prokušanim R. Jakobsonom, to mogao dati.

Ako rezimiramo sve — i ako se ne obazremo na to, da u knjizi ima kojekavih (pa i štamparskih, vidi str. 364) griješaka, doći ćemo do zaključka, da se za ovaj prvi pokušaj jedne strukturalističke gramatike staroslavenskoga jezika iza poznate gramatike N. Trubeckoga doduše još ne može reći, da je posvema uspio, ali da zaslužuje svaku pažnju i da treba očekivati, da će autor u jednom od narednih izdanja nastojati da neka mjesta bolje revidira, bolje ispita i bolje među sobom uskladi.

Studiju je lakše pisati nego priručnik, jer u njoj postoji samo problematika i postoje putevi koji vode k njezinu rješenju. Kod udžbenika treba pomišljati i na one, koji će se njime služiti, a to je Luntu bilo prilično teško, jer je s jedne strane imao i studente, koji su kako poznavali jedan slavenski (ruski) jezik, a s druge i studente, koji nisu poznavali ni jednoga slavenskoga jezika i za koje se ova materija mogla prikazati i na sasvim drugi, autonomni i nezavisni način. Osim toga ni jedni ni drugi od ovih studenata u osnovi nisu znali grčki (str. VIII), pa ni tu nije bilo kopče, koja bi početke staroslavenskoga sistema (na pr. u sintaksi) vezala za nešto čvrsto, konkretno, što je mogao predstavljati sistem grčkoga jezika. Želeći udovoljiti i jednima i drugima, Lunt je dao knjigu, koja će starijim slavistima biti suviše fragmentarna i suviše strukturalistička, a mladima premalo dosljedna i, kada jednom zađu u čitanje tekstva, premalo instruktivna. Uz neosporno dobre strane ona sadrži i mnoge slabosti, ali ona — iako per omissiones — pokazuje također put, kojim bi trebalo poći, kada bi se strukturalna metoda htjela primijeniti u priručniku, koji bi služio upoznavanju sa sistemom starocrkvenoslavenskoga (staroslavenskoga) jezika i s njegovim fluktuacijama i promjenama u razdoblju od IX do XII i do XV vijeka.